

Tiyatro Eserlerinde Halide Edip Adıvar

Halide Edip Adıvar In Dramatic Works

Mustafa ÖZCAN *

Özet

Son yıllarda Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen birçok oyun yazılmıştır. Oyun yazarlarımız bu büyük mücadeleyi çeşitli yönlerden ele almışlardır. Bu sırada da Kurtuluş Savaşı'na katılan gerçek kahramanların hayatlarından kesitler vermişlerdir. Halide Edip Adıvar, Kurtuluş Savaşı'na katılmış bir yazarımızdır. Dolayısıyla kimi oyunlarda ondan da bahsedilmiştir.

Halide Edip Adıvar, kadın romancılarımızın en ünlülerinden birisidir. Bu yüzden onun hayatı birçok oyun yazarımızın dikkatini çekmiştir... Özellikle çocukluğu, okul yılları, evlilikleri, yazarlığa başlayışı, vatan savunmasına katılmış olması, oyun yazarlarına ilgi çekici gelmiş ve bunları oyunlarına yansıtmışlardır. Bilhassa ülkemizin düşman istilasından kurtarılması yolundaki gayretlerinden hep övgüyle söz edilmiştir. Halide Edip, Orhan Asena'nın ilk oyunu olan **16 Mart 1920**'de, daha çok Kurtuluş Savaşı'na katılma aşamasından itibaren yer almıştır. Selim İleri'nin

Allaha Ismarladık Cumhuriyet'inde ise dönemin en ünlü üç kadının hayatından kesitler aktarılmıştır. Bu ünlü üç kadının ilki, Atatürk'ün eşi Latife Hanım, ikincisi Halide Edip Adıvar, bir diğeri de tiyatro tarihimizde sahneye ilk çıkan Müslüman Türk kadını Afife Jale'dir. Güngör Dilmen de *Hâkimiyet-i Milliye Aşevi*'nde, Halide Edip'i, Ankara'ya gelişinden itibaren anlatır ve onu pek çok olayın tanığı olarak gösterir. Recep Bilginer ise *Savaşın Barışa, Aşkta Kavraya* adlı oyununda, savaşın hemen ertesindeki gelişmelere ışık tutar. Bilgesu Erenus onu, *Halide*'de çocukluğundan başlayarak bütün korkularıyla birlikte verir. Çelişkilerini, zaaflarını, meziyet ve gayretlerini anlatmaya çalışır. Sonuç olarak Halide Edip en detaylı ve canlı bir şekilde *Halide*'de karşımıza çıkar. Halide Edip'ten bahseden oyunların bütünü elden geçtiği zaman, onun hayatının bütün güzellikleri ve kargınlıklarıyla işlendiği görülür. Eserlerde birçok yönüyle yaşatıldığı anlaşılır.

Sadece yurtdışındaki yaşayışı ile yurda döndükten sonraki hayatı hakkında yeterli bilgi sahibi olamayız. Bunun da oyun yazarlarımıza teatral gelmediği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler

Halide Edip Adıvar, tiyatro eseri, oyun kişisi olarak Halide Edip

Abstract

Recently there are a lot of works which concern the Independence War. Playwrights focus on this subject with different aspects by giving the real life of heroes in the war. Halide Edip Adıvar is one of our writers who took role in the war. Halide Edip Adıvar is one of the most popular woman novelist.

Therefore her life is the subject of many playwrights. Especially her childhood, school days, marriage, being a writer, participating to war are interesting themes for them. In Orhan Asena's first play **16 Mart 1920** Halide Edip is seen when she struggles actively in the war. Selim İleri deals with three important woman of the day in his work, *Allaha Ismarladık Cumhuriyet*. The first one is the wife of Atatürk, Latife Hanım, the second woman is Halide Edip Adıvar, and the third one is the first Muslim artists Afife Jale. Güngör Dilmen, in *Hâkimiyet-i Milliye Aşevi*,

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

*begins to tell the life of Halide Edip when she came to Ankara and portray her as a witness of every event in the war. In **Savaştan Barışa, Aşktan Kaçmaya** Recep Bilginer focus on the events after the war. Bilgesu Erenus studies her childhood with her fears in **Halide**. She tries to give Halide Edip's conflicts, abilities and ambition. It is clear that she presents her completely in **Halide**. When it is analysed every work which deals with Halide Edip it is easy to see her life completely. Most of her aspects are given in the plays. Her life in the foreign countries and the period after she returned to our country are not studied. The reason can be that these events do not seem theatrical to playwrights.*

•

Key Words

Halide Edip Adıvar, Dramatic Plays, Halide Edip as a character in the plays.

Türk tiyatrosu tarihinde ünlü kişileri eksen edinen oyunlar az değildir. Bu kişilerin pek çoğu tarihî kişilerdir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun başındaki kimi padişahlar bu konuda ilk hatırlanacak isimlerdir. Bunlar Yıldırım Bayezid, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, III. Selim, IV. Murat, Deli İbrahim, Genç Osman gibi hükümdarlardır. Kimi yazarlarımız oyunlarında onları ve dönemlerini ele almışlardır.

Yine bazı hükümdar eşleri ya da anneleri de oyunlara konu olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman'ın güzel eşi Hürrem Sultan, bunların en tanınmışlarıdır. Kösem Sultan, Safiye Sultan, Turhan Sultan da bu tarz oyunlarda adı sıkça geçen tarihî şahsiyetlerdir. Onların varlıkları, ihtirasları, kaprisleri, dönemlerine ve çevrelerine etkileri oyunlarımızda çeşitli biçimlerde yansıtılmıştır.

II. Meşrutiyet'ten itibaren yazılan oyunlarda da Namık Kemal, Mithat Paşa, Mahmut Nedim Paşa, Şemsi Paşa, Fehim Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa, Mahmut Şevket Paşa gibi şahsiyetlerin sahneye taşındığını görüyoruz. Cumhuriyet döneminde ise bunlara Dede Korkut'u, Yunus Emre'yi, Nasrettin Hoca'yı, Hazret-i Mevlâna'yı, Hacı Bektaş-ı Veli'yi, Şeyh Galip'i, Karacaoğlan'ı, Köroğlu'nu anlatan oyunlar eklenecektir.

İşte ünlü kadın yazarımız Halide Edip, gerek hayatıyla, gerekse yazarlık özellikleriyle oyunlarımıza konu olmuştur. Son zamanlarda yazılan oyunlarda ondan da bahsedildiğini görüyoruz. Halide Edip'i, oyunlarda yazarlarımız nasıl, hangi yönleriyle ele almışlardır? Oyunlara bakarak bu konuda bir fikir sahibi olmak mümkündür. Biz de bu çalışmada ondan söz eden oyunları kronolojik bir şekilde inceleyerek, Halide Edip'i bir oyun kişisi olarak değerlendireceğiz.

Bu alanda ilk akla gelen oyun, Orhan Asena'nın **16 Mart 1920** adını taşır. (Asena, 1980). Eserde Manastırlı Hamdi, Rauf Bey, Kara Vasıf Bey, Nami Bey, Miralay İsmet, Saffet Bey, Reşat Bey, Halide Edip Hanım, Adnan Bey, Mahmure Abla, Kemalettin Sami Bey, Yunus Nadi Bey, İlyas Efendi, son Osmanlı Padişahı Vahdettin, Fuat Bey gibi kişiler yer almaktadır. Bunlardan Başka Reşit Bey, Cami Bey, Keskinli Rıza, Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Bey bulunmaktadır.

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile aynı gün kararlaştırılan saatte maniple başında olur. Manastırlı Hamdi irtibatı sağlar. Mustafa Kemal'e göre İstanbul birkaç güne kadar işgal edilecektir. Bunu kesin olarak öğrenmişlerdir. Osmanlı Bankası'yla bin lira göndermişlerdir. Kendileri ve diğer Kuvâ-yı Milliyeciler hemen Ankara'ya dönmelidirler. Rauf Bey ise Meclis'in son gününe, son dakikasına kadar kalmağa karar verdiğini bildirir. Mustafa Kemal, onun bu kararına saygı duymakla birlikte asıl kavganın Anadolu'da verileceğini, Ankara'da güvenilir insanlara ihtiyaç bulunduğunu hatırlatır. Fakat Rauf Beyi ikna edemez. O, en son güne, en son dakikaya kadar İstanbul'da olmak istemektedir.

Öte yandan Miralay İsmet ile arkadaşı Saffet Bey, artık İstanbul'da soluk alınamadığı, dört yanı korkunç bir çürümüşlük sardığı kanaatindedirler. İsmet Bey, Mustafa Kemal'in her şeye rağmen kazanacağını, İngilizlerin O'nu bilmediklerini, tanımadıklarını düşünür. Ona göre Mustafa Kemal, Anadolu'da bağımsız bir hükümet kuracak, ayrıca düzenli orduları kabul edebilecek bir ordu meydana getirecektir. Daha sonra Binbaşı Reşat Bey gelir. Harbiye Nazırı Paşa'nın yaveri Kaymakam Salih Bey aracılığı ile Mustafa Kemal'in kendilerini Ankara'ya çağırdığını söyler. Bu yolculuğun nasıl yapılacağına ilişkin plânlardan söz edilir. Yolculuğun güzergâhına ilişkin bilgiler oyunda yer alır.

Eserde ikinci sahneden itibaren Halide Edip Hanım'la Adnan Bey çiftiyle karşılaşırız. Oyunda, onları, önce, evlerinde ikinci katta bir odada görürüz. Halide Edip Hanım telefonda konuşmaktadır. Mahmure Abla ise durmadan değişen yüz çizgileriyle onu izlemektedir. Sabiha Zekeriya Hanım'la yaptığı bu konuşmadan anlaşıldığına göre Halide Edip, memleketinin işgalini protesto eden her aydın kişi gibi İngilizlerin gözüne batmaktadır. General Milne onu Sultanahmet ve Fatih mitinglerinden tanır. Yüzbaşı Armstrong'dan duyduklarını ileten Sabiha Zekeriya Hanım'la yapılan bu konuşmayı müteakip, Halide Edip artık başının çaresine bakacaktır.

Gerçekten de 1920 Şubat'ından beri ağızdan ağıza dolaşan söylentiler gerçekleşmeğe başlar. İngilizler yüreği yurt sevgisiyle dolu aydınlara tahammül edemez. Onları tevkif ederek Malta'ya sürmeğe hazırlanırlar. Mecliste dokunulmazlıkları bulunan kimi mebusları da sürgüne göndereceklerdir. Ayrıca Kuvâ-yı Milliyecileri çok sıkı bir şekilde izlemektedirler. Halide Edip, ta Sultanahmet mitinginden beri General Milne'in gözünde bir amazon gibidir. Mahmure Abla da bu mitinglerde onu görmüş ve şöyle değerlendirmiştir:

"On binlerce insan bir tek silâhtı sanki, tetiği senin parmaklarının ucunda. O anda o silâhı dilediğine çevirebilirdin" (ibid.: 19)

O meşhur mitingi Halide Edip'in ağzından yazar şöyle vermektedir:

"Halide Edip: (Dalgın gülümser) Başlangıçta tutuktum, çekingendim, bir kadın olduğumu unutamıyordum. Ama öyle hassas bir kalabalık vardı ki karşımda, aslında ben onları değil, onlar beni sürükledi. Bir an bütün duygularımız bir tek noktada birleşti. İşte o zaman. Unuttum bir kadın olduğumu, uğuldayan bir orman vardı karşımda sanki, ve ben bir rüzgârdım, bu ormanı uğuldatan" (ibid.: 20).

Halide Edip'in konuşması henüz başlamamıştır. Mitinge gelenlerin üzerinden kalabalığı tararcasına bir uçak geçer. Bir an sessizlik olur. Sonra genç bir subay gürlüncesine "Konuş!" der. (ibid.). Halide Edip, bir askere komut verircesine seslenen bu genci duyar ve konuşur. Muhteşem bir miting olur. Genç bir öğrenci sıtmaya tutulmuşçasına titrer. Durmadan göğsünü , " Benim yurdum... Zavallı sahipsiz yurdum benim..." (ibid.) diye yumruklar.

Halide Edip yüz binlere ve Ankara'daki Mustafa Kemal'e inanır. General Milne de ilkin onu ve onun gibileri susturmak ister. Bu yüzden Halide Edip'in peşindedir. Fakat o, daha sonra Miralay Kemalettin Sami Beyi arar... Miralay

Kemalettin Sami Bey, Karakol teşkilâtının ileri gelenlerindedir. Halide Edip'e, başı sıkışıp da Anadolu'ya geçmek isterse kendisine yardım edeceğini daha önceden fısıldamıştır. Kemalettin Sami Bey'le telefonda görüşmüş ve ona ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. Artık Anadolu'ya geçecektir. Hemen birkaç mektup yazmaya koyulur. Bir yandan da Mahmure Abla'ya bavulunu hazırlatır. Bavula yalnızca çok gerekli eşyayı koymasını söyler. Adnan Bey'e danışacak zamanı yoktur. O gece Nigâr Hanım'larda kalmayı düşünür. Çocuklarını Mahmure Abla'ya emanet eder. Onların okullarıyla meşgul olmasını ister. Az sonra Adnan Bey gelir. Halide Edip'in bir şeyler yazmakla meşgul olduğunu görünce şaşırır. Bu hazırlığın sebebini sorar. O da Sabiha Sertel'den aldığı bilgilerden bahseder. Halide Edip, hemen o gün kaçmayı önerir. Adnan Bey ise İngilizlerin; meclisi, bugün yarın işgal edeceklerini, bütün mebusların görevlerini son ana dek yapmaları için ant içtiklerini, gelip kendilerini süngüyle çıkarmaları gerekeceğini bildirir (ibid.: 22- 23). Adnan Bey'e göre tarihe böyle geçmiş olacaklar, bir bakıma İngilizlerin barbarlığını tescil edeceklerdir. Halide Edip bütün ısrarlarına rağmen eşini razı edemez. O sürekli, arkadaşlarına söz verdiğini belirtir. **Handan** yazarı ise endişe içindedir. İngilizlerin kendisini hemen bulup götürecekleri kanaatindedir. Kocasını böyle düşünmez, onun bu işi büyüttüğünü söyler. Halide Edip, ona, kendisiyle gelmek zorunda olduğunu kesin bir dille bir kere daha ifade eder. Mecliste kendilerini tevkif ettirmek belki yiğitçe bir jesttir. Fakat bundan öte bir anlam taşımaz. Zira bu, bir an sürecek bir gösteridir. Oysa Halide Edip'e göre eşi böyle basit bir gösteriye değil çetin bir mücadeleye katılmalıdır. Yani gösterişsiz yiğitliğe yönelmelidir.(ibid.: 24).

Az sonra Kemalettin Bey gelir. Adnan Bey de bu sırada ikna olmuş, Halide Edip'e hak vermiş, hatta onunla gurur duymuştur. Mahmure'ye söylediği şu söz bu gururun ifadesidir: " O benden daha yiğit, görmüyor musunuz?" (ibid.: 25). Halide Edip, Kemalettin Bey gibi düşünür. Bir an evvel Anadolu'ya geçmek gerekmektedir. Zira Osmanlı Meclisi'ndeki hareket, ne Yunan ordusunun ilerleyişini, ne de sivil halka uygulanan katliamı durdurabilir. Çünkü sadece meclisin açık tutulması, halkın feryadını dindiremeyecek, ülkenin kurtuluşunu sağlayamayacaktır.

Kemalettin Sami Bey acele edilmesini ister. Zira İstanbul ile Anadolu arasında çok sağlam köprüler kurulmuştur. Ama ertesi gün ne olacağı bilinmez. Kendilerini bekleyen iki büyük tehlike vardır. Bunların ilki İstanbul'un resmen işgalidir, diğeri de İstanbul'la Anadolu arasındaki köylerin, kentlerin Kuvâ-yı Milliye aleyhine dönüvermeleridir. O sıralarda yetmiş beş kişilik bir heyet, İngiliz altını, Padişah desteğiyle, aleyhte propaganda yapmak üzere Anadolu yollarına düşmüşlerdir. Bu bilgileri veren Kemalettin Sami Bey, Halide Edip'e bavulu bıraktırır, onun yerine bir bohça hazırlamasını söyler. Bu eski yamalı bir bohça olmalıdır. Demek ister ki "yoksul bir hocayla, yüzü peçeli çarşafı karısı böyle şık bir bavul taşımaz" (ibid.: 27). Yoksul hocayla na-mahrem yüzü görmemiş eşi, ilkin Üsküdar'a geçecekler, sonra da dar ve dik bir yokuştan

Sultantepe'ye tırmanacaklardır. Orada Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi'yi soracaklardır. Parola, "Kapıyı iki kere çalmak, bir kere vurmak ve kim o?" sorusuna "Bizi İsa yolladı" cevabını vermektir." (ibid.).

İstanbul'un karanlığını, pisliğini, çürümüşlüğünü geride bırakarak tan yerine doğru umutlu bir yolculuğa çıkılacaktır.

Oyunun ikinci bölümünde İstanbul'un işgal edildiğini öğreniyoruz. Bu bölümün dördüncü sahnesinde Sultantepe'de Özbekler Tekkesi Şeyhi'nden bahsedilmektedir. Dışarıda sıkıcı bir hava vardır. İçeride ise bir sedir, sedire yayılmış bir ayı postu ve elindeki kehribar tespihiyle Ataullah Efendi görünmektedir.. Biraz sonra kapı açılır. Derviş kılığında Kahraman gelir. Onda epeyce haber vardır: Bu haberlerden ilki Celâlettin Bey grubunun Kurna köyüne ulaşmasıyla ilgilidir. Yenibahçeli Şükrü Bey kendilerini karşılamıştır. Miralay İsmet grubu ise daha öndedir. Onların da şu sıralarda Kuşçalı'ya varmaları beklenmektedir. Halide Edip Hanım grubundan ise henüz haber yoktur. Ancak Reşit Beyle Keskinli Rıza'dan sonra onlar da gelirler. Halide Edip Hanım parolayı bilmektedir. Adnan Bey, Halide Edip, Cami Bey birlikte gelmişlerdir. Ata Efendi heyecanlıdır. İki gündür onları beklediklerini söyler. Halide Edip, Cami Beyi takdim eder. Onu getirebilmek için vakit kaybettiklerini belirtir. Hatta Cami Beyin beş çocuklu genç ve güzel karısını beş parasız bıraktıklarını anlatır. Reşit Bey ile Keskinli Rıza Bey de Halide Edip'le tanışır ve ona hürmet ederler.

Güngör Dilmen'in **Hâkimiyet-i Milliye Aşevi** adlı oyununda da (Dilmen, 1992) Halide Edip Adıvar'la karşılaşırız. Eserdeki kişi kadrosuna baktığımız zaman hepsinin gerçek kişiler olduğunu anlarız. Oyunda Halide Edip yalnız değildir, eşi Adnan Adıvar'la birlikte yer almıştır. İsmet Bey /Paşa, Rauf Bey, Yunus Nadi, Hakkı Behiç, Hıfzı (Veldet), Diyap Ağa, Rasih Hoca, Tevfik Bey gibi gerçekten o günlerin Ankara'sında etkili olanlarla birlikte.

Hâkimiyet-i Milliye Aşevi'nde olaylar genellikle Kurtuluş Savaşı Ankara'sında ve bir aşevinde geçer. Burası Büyük Millet Meclisi'nin küçük bir kesitidir. Milletvekilleri burada sadece karınlarını doyurmazlar, arkadaşlarıyla söyleşide bulunurlar, kulis faaliyetlerine katılırlar, meclisteki konuşmaların provalarını yaparlar.

Bu iki bölümlük oyunun ilk bölümünde Halide Edip'in, üstünde bir er forması bulunan İsmet Bey'in yanında İstanbul'dan Ankara'ya gelişi anlatılır. Özbekler Tekkesi Şeyh Ata Efendi'ye sığındıklarını (ibid.: 41) öğrendiğimiz Halide Edip'in bütün dikkati Çerkez Ethem üzerindedir. Çerkez Ethem'le ilgili tespiti şöyledir: "Kocaman, sarı bir kafa. Gayet solgun gözler. Odada herkesi gölgeliyordu. Ayağa kalktı elimi öptü." (ibid.).

Daha çok İsmet Beyin görüşlerini merak eden Halide Edip de Kürt Mustafa Divanı'nca idam kararıyla yargılanmış ve idama mahkûm edilmiştir. Ankara'da kalkışılan hareket, padişaha ve İstanbul'daki hükümete karşı bir isyan sayılmış ve hepsinin de idam edilmesi istenmiştir. Halide Edip, bu olayın onların ününü arttıracığını düşünmektedir (ibid.: 45) Bu, ünden ziyade onların

gücü sayılabilir. İsmet Bey onun gibi düşünmez. O daha gerçekçi tespitlerde bulunur ve Halide Edip'in düşüncelerini, belli bir zemine oturmadiği için hayalî ya da romantik görür. Halide Edip'le ilk kez bir kadının içeriye ayak basmıştır. Meclis tam bir Babil Kulesi'dir. Sarıklılar, kalpaklılar arasında bir o vardır. İsmet Paşa ile aydın konusunda farklı düşünür. Konuyu değiştirip Reşit Beye, kardeşi Çerkez Ethem'e ilişkin görüşlerini belirtir. O Çerkez Ethem'i ağabeyinin sözünden hiç çıkmayan bir kardeş gibi değerlendirir (ibid.: 52).

Öte yandan Rauf Beyin İstanbul'da kalıp bile bile İngilizlerin eline düşmekle hata yaptığı görüşü orada bulunan herkes tarafından paylaşılır. Halide Edip de böyle düşünür. Hamidiye Kahramanı olan Rauf Beyi Mustafa Kemal önceden uyarmıştır. Kendisini İngilizlere tutuklatan Rauf Bey'in bu jesti, Halide Edip'e göre kimse tarafından doğru değerlendirilmemiştir. (ibid.: 55). Zaman zaman esprili bir tavır sergileyen ünlü yazar, etrafındaki erkekleri dikkatle inceler. Sözgelisi İsmet Beyin gözlerinin pek parlak olduğunu, bu gözlerin bir kadına her şeyi yaptırabileceğini belirtir.

Savaşın en yoğun yaşandığı bir sırada Çerkez Ethem, Yunanlılara sığınmıştır. Halide Edip, Dr. Adnan'la bir masa etrafındadır. Karıkoca baş başadır. Masada tek bir yağ kandili vardır. Dr. Adnan, eşini "İyi düşündün mü, Halide, henüz geç değil." diye ikaz eder. Halide Edip ise bu konularda uzun uzun düşünmenin bir yararı olmayacağı kanaatindedir. Kendisini bu işe hazırlamıştır. Zira o artık cepheye bulunmak istemektedir. Bunun için valizine ya da bavuluna gerekli eşyayı yerleştirmeye çalışır. Not defterlerinden başka bir Yunanca sözlük koyar. Yanında bir de minicik bir zehir şişesi vardır. Aslında bunu eşinin cebinden aşmıştır. İntiharı aklının ucundan bile geçirmemiştir. Gerçekten de eşinden daha iradeli bir hanımdır. Eşinin bir yanlışlık yapmaması için onu yanına almıştır.

Halide Edip, Ankara'da görev yapan bir insandır. Fakat cepheye koşan bir kadın olarak eşini bile şaşırır. Zira o sırada Anadolu'da çalışan yüzlerce kadın vardır. Erzurum, Sivas, Diyarbakır'dan cephe yollarına düşen aç ve yorgun insanları hatırlar. Onları kimse yadırgamamıştır. Ama bir şehirli kadının cepheye gitmesini çok çarpıcı ve ilgi çekici bulmuşlardır. Çok heyecanlıdır. Bozkırın ortasında, Anadolu'nun yazgısının tartışıldığı yerde olmak istemektedir. Milletinin içinde erimek isteğiyle, tarihin odak noktasında görev yapacaktır. İlk olarak Malıköy istasyonuna trenle gidecek, oradan atla ya da arabayla Alaköy köyüne ulaşacaktır. Çünkü görev yapacağı karargâh oradadır (ibid.: 71).

Halide Edip, her şeyden önce bir kadın, bir annedir. Hastalanan ve ateşi yükselen Hıfzı'nın rahatsızlığından tedirgin olur. Hıfzı'ya sıtma olduğunu ilk söyleyen kişidir. Dr. Adnan'a, onu muayene ettirir ve telâşla Hıfzı'nın eline ilâçlar tutuşturur. Nöbet geleceğini sezdiği zaman hemen kullanmasını önerir. Hıfzı ise o sıralarda başkentin Ankara'dan Kayseri'ye taşınacağı yolundaki söylentiler içinde Kayseri'ye yollanacaktır.

Oyunun ikinci bölümde zaman zaman biz yine Halide Edip'le karşılaşırız. Millî mücadele kazanılmıştır. Halide Edip, Dr. Adnan, İsmet Paşa, Yunus Nadi bir aradadır. O, gelecekteki olayların seyrini anlamağa çalışır. Gazi Mustafa Kemal'le görüşmüş, ondan asıl savaşın şimdi başlayacağını öğrenmiştir. Özellikle, "Zaferi kazandık, artık dinlenirsiniz Paşam" diyecek kadar yakın olduğu Gazi Mustafa Kemal'den aldığı yukarıdaki cevabı hatırlar: " Şimdi birbirimizi yiyeceğiz" (ibid.: 80). Halide Edip, Barış konferansına kimin gideceğini merak eder ve bunu Dr. Adnan'a sorar. Kocasından Rauf Bey'in gitmek istediğini, onun Mondros anlaşmasının rövanşını almayı düşündüğünü öğrenir. Halide Edip ise Barış konferansının Batı ile Türkiye arasında yaman bir hesaplaşma olacağı kanaatindedir. Bu yüzden bütün iyi niyetine ve yakışıklılığına karşın bu işin üstesinden Rauf Beyin gelip gelemeyeceği konusunda tereddüdü vardır. (ibid.: 91). Hatta döndüğü zaman onun odasında bir başka kişinin bulunabileceğini belirtir.

Halide Edip, mecliste kimi milletvekilleri arasında seslendirilen halifelik ve saltanat kurtarıldıktan sonra Mustafa Kemal'in köşesine çekilmesi yolundaki düşüncelere katılmaz. Ona göre başarılı bir insanın köşesine çekilmesi insan psikolojisine aykırıdır. Hele genç bir insanın bunu yapması mümkün değildir. Çünkü köşesine çekilip roman ya da anılarını mı yazacak diye düşünür. Oysa kendisi buna can atmaktadır. Bunu sadece köşesine çekilmek için değil, gerçek savaş alanına kavuşabilmek için yapmak istemektedir. (ibid.: 109).

Halide Edip, meraklı tavrını hep sürdürür. Söz gelişi Ankara'nın başkent olacağı yolundaki haberler üzerine bu haberlerin doğruluğunu araştırır. Bir yandan da çeviriler yapar. Son çevirileri Mustafa Kemal'e göstereceğini bildirir. Çünkü Mustafa Kemal, "önce ben göreyim" demiştir (ibid.: 120). Bunlar dış basınla ilgili haberlerdir. Dış basında Türkiye ile ilgili iyi haberler çıkınca sevinir. Anadolu Ajansı'nın parasal eksikliğine hayıflanır. Yunus Nadi'ye, Anadolu Ajansı'nın vereceği haberlerin başlığına ilişkin görüşlerini söyler. Halifenin ihaneti konusunda Rasih Hoca gibi düşünmez. Özellikle Associated Press gazetesinin Halife Hazretleriyle yapılan bir söyleşisini okumuş olan Halide Edip, bu görüşmenin çevirisini de Rasih Hoca'ya verir. Lozan'a çok istemesine rağmen Rauf Bey gidemez. Tepeden inme emirle bu işin üstesinden gelmek üzere İsmet Paşa görevlendirilmiştir.

Görülüyor ki Lozan'a giden yolda, Halide Edip, Ankara'da, meclisteki tartışmaların hep içinde olmuştur. Zaman zaman ülkenin geleceğine ilişkin adımları önceden kavramağa çalışmış, Mustafa Kemal'in ne yapacağını anlamak istemiştir. Cephede, cephe gerisinde, Anadolu Ajansı'nda, Millî Mücadele'nin kazanılmasında elinden gelen katkıyı yapmıştır.

Halide Edip, Selim İleri'nin **Cahide, Ölüm ve Elmas**'nda (İleri, 1995) yer alan "Allaha İsmarladık Cumhuriyet" adlı oyunundaki dört kişiden birisidir. Diğer kişiler ise terzisi Galip ile Latife ve Afife Hanımlardır. Oyun, 1930'lu yılların moda bir şarkısıyla başlar. Perde açıldığında eski bir İstanbul evinin alafranga döşenmiş oturma odası görülür. Odada eski eşyalar vardır.

Pencereden içeriye mor salkımlar sarkmıştır. Yazı masası; eski daktilo, siyah telefon, gelişigüzel konulmuş ciltli ve eski kitaplar dikkatimizi çekmektedir.

Eser, Halide Edip'in Hindistan'daki hatıralarını anlatmasıyla başlar. Hindistan denilince zaten Abdülhak Hamit, eşi Fatma Hanım, Makber, Bombay akla gelir. O da konuşmasında bunlardan bahseder. Ayrıca yazar, Halide Edip'in ağzından hayatını nakletmeğe koyulur. İlk kocası Salih Zeki matematikçidir. İkincisi Adnan Adivar'dır. Salih Zeki, Amerikan koleji mezunu Halide Salih'in üstüne ikinci bir hanım almak istemiş ama yanılmıştır. Halide Edip Hanım akli başında bir kadındır. En azından bütün kitaplar onu bu şekilde nitelendirmişlerdir. Fakat babası hakkında yanıltıcı bilgi verenler de vardır. Sözcüleri babası Halil Edip Beyin Yahudi olduğu bilgisi yanlıştır. O, Özbekler Tekkesi müdavimlerindedir. Kendisini herkese sevdirmiş bir insandır. Bu tür iddialar, sonradan ortaya atılmış bir çeşit karalamalardır

Yahya Kemal, Halide Edip'in **Yeni Turan** romanını değerlendirmiş ve onun, İstanbul'un bütün kasap dükkânlarına isim anası olduğunu kaydetmiştir. (ibid.: 70). Halide Edip, ünlü şairin bu tenkidini yerinde bulmamıştır. Dahası hafife alınmış bir tenkit anlayışı diye nitelendirmiştir. Yahya Kemal'in bu tenkidini gülünecek bir tenkit gibi gören Halide Edip ileri fikirleriyle de övünür: "Ben daha o romanımda kadınlara oy hakkı tanımıştım." (ibid.) 1910 ya da 1911 yılında böyle düşünen Halide Edip, kadınların gri çarşaflarıyla sosyal yaşayışa ve siyaset hayatına katılmasını istemiştir.

Halide Edip, "Turan"ı elbette uzak hayal olarak görür. Onun asıl niyeti batan bir imparatorlukta Türklüğü savunmaktır. Duyguları son derece taşkındır ama tenkitler de acımasızdır. Onun için Turancı, ırkçı Halide, Amerikan mandacısı Halide gibi suçlamalarla karşılaşır. Bunların hepsi gün gelir unutulur. Kitapları, hayatı, hakkında yazılanlar geride kalır. Kendi kendine düşünürken o da şaşırır. Ne çok Halide Edip vardır ve kendisinin hangisi olduğunu bilemez. Birden çocukluk günleri aklına gelir. Şık elbiseler, incik cıncık, renkli taşlar... Sultan Hamit devridir. Rumların ve Ermenilerin devam ettiği çalgılı gazinolar gözünün önüne gelir. Bu çalgılı gazino, babasının ikinci evinin de bulunduğu İhlamur'dadır. Edip Bey, İngiliz terbiyesine düşkündür. Rum madamın hususî mektebinden sonra Amerikan Koleji'ne gider. Babası küçük Halide'yle çok ilgilidir. O kadar ki kızının çoraplarına kadar her şeyi o seçer. Edip Bey, ikinci kere evlenmiştir. Bu sırada Halide Edip'in üzerinde iki etkiden bahsedilebilir. İlki Mevlevî bir hanım olan anneannesinin etkisidir. O, "Halide! Sakın geceleri dualarını etmeyi unutma" (ibid.: 71) şeklinde sıkı sıkı tembihlerde bulunur. Etkilendiği öteki kişi de ilk eşi Salih Zeki'dir. Ünlü bir matematikçi olan Salih Zeki, Halide'ye, biraz Emile Zola okumasını telkin eder. "Edebiyat da matematik gibi müspet bir ilimdir" (ibid.) der.

Halide Edip, ilk evliliğinde bedbaht olmuştur. Çünkü Salih Zeki kıskanç biridir. En çok da eşini kıskanır. O, orta halli bir öğretmene gönlünü kaptırıp onunla evlenmeğe kalkışınca, Halide Edip aradan çekilir. Yani o; fiyonklu,

kurdeleli şık esvapları, fantezi tuvaletleriyle ortada kalır. Daha doğrusu bir başka eve taşınır. Halide Edip, hatıralar arasında yolculuk yapar. Batan imparatorluğu, Fatih civarlarını düşünür. Günlerce ölüm döşeginde hasta yatar. Terzi Galip yarım yamalak işitmesine rağmen, Halide Edip'in maziye döndüğünü anlar. Yazar, Halide Edip'in çocukluğunda yaşadıklarını burada hikâye eder. Sözgeşi Abdülhamit'in tahttan apar topar indirildiğinde üzülmemiştir. Bunu şöyle anlatır:

“HALİDE – Niye üzülecekmişim? Hafiyelerin dikkatini çekmesin diye her gece lambalarımızı kısırdık. Lambalar kısılınca seslerimizi de kısırdık. Ondan korkardım. Sakalını boyardı” (ibid.: 73).

Eserde Halide Edip için yapılan değerlendirmelere yönelik görüşler de yer almıştır. Üslubunun lezzetli fakat kılıcı bol sardalye balığına benzetilmesinden hoşlanmaz. Bu tür sözleri zevzekçe söylenmiş sözler diye nitelendirir. **Handan**'ı ve **Kalp Ağrısı**'nı psikolojik aşk romanı sayar. Ayrıca **Handan**'ı piyasa romanı okurlarının da sevdiğini belirtir.

Yazar, Terzi Galip'in görüşüyle Halide Edip'i vermeğe çalışır. Terzi Galip, Cumhuriyet İstanbul'unun ilk erkek kadın terzisidir. Halide Edip onu tanır. Terzi Galip'e göre düne kadar kafes arkasında oturan kadınlar şimdi dükkânına gelip gitmektedirler. Onun bu görüşünü Halide Edip kabul etmez. Ona, “Yalan! Hiçbirimiz kafes arkasında oturmuyorduk. O söylediğiniz hanımlar, yanakları pudralı Piyer Loti'nin romanlarında kalmıştır.” (ibid.: 74) diye cevap verir.

Yazar, Galip'in ağzından bazı gerçekleri nakleder. Halide Edip'in romanlarında bütün hizmetçiler, Rum ve Ermeni asıllı insanlardır. Zira o zamanlar İstanbul'un kibar evlerinde Rum ve Ermeni hizmetçi kızlar vardır. Bu roman kişileri hepsi hayattan gelmişlerdir. Rey Kardeşler, o operetleri Halide Edip'in romanlarından sonra yazıp bestelemek cesaretini göstermişlerdir. Öte yandan Galip, Halide Edip'in memleketten kovulmadığını düşünür. Memleketten kovuların Adnan Adıvar olduğu kanaatindedir. Zira onun Mustafa Kemal'le araları açılmıştır. Halide Edip, onu yalnız bırakmamak için kocasına eşlik etmiştir. Terzi Galip buradaki çelişkiye dikkat eder. Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Halide Onbaşı ise böyle düşünmez. Ona göre bu yurt dışına gidişini hislerinin taşkınlığına vermek gerekir. O başkaları gibi iktidara yaltaklanmaz. Onun mücadelesi iktidar için değil, hürriyet içindir. Kendisi bu mücadeleyi “ hürriyet mücadelesi” diye nitelendirmektedir:

“... Abdülhamid'in taltif ettiği kız, padişahı seçmedi, boyunduruğu seçmedi, yemin ederim! Abdülhamid'in taltif ettiği kız, Sultanahmet Meydanı'na Fuat Paşa türbesi sokağından girerken, kalbi bütün bir isyanla çarpıyor, minarelerin dar şerefelerinden dalgalanan siyah buyruklar kadar yeis ve elemle dolup taşıyordu.” (ibid.: 75).

Bu oyunda da Halide Edip, mitinglerdeki meşhur konuşmalarıyla anılır. 6 Haziran 1919'daki Sultan Ahmet Mitingi'nde belki iki yüz bin, belki daha fazla insana seslenmiştir. Onu mandacılıkla da suçlarlar. Doğrudur. Geçici bir Amerikan mandası önermiştir. Bunu yazar onun ağzından şöyle cevaplandırır:

“Ben, Hristiyan ve istilâcı Avrupa’ya karşı dinsiz ve milliyetsiz Amerika’yı tercih etmişim.” (ibid.: 76).

Halide Edip, Terzi Galip’in dükkânında Afife Jale ile de karşılaşır. Afife, ona, romanlarıyla yetiştiğini söylemekle kalmaz, onu kendisine örnek aldığını belirtir. Geçmişin derinliklerine dönen Halide Edip, Anadolu’ya geçişini anlatmağa koyulur. Üsküdar’da bir gece kaldıktan sonra Anadolu’nun sarp yollarına düşerler. Bu sırada Dördüncü Fırka’dan Binbaşı Nazım’ı düşünür. Onun hikâyesini kolay kolay unutmaz. Bu Nazım’ın etrafında pek çok kahramanlık maceraları anlatılmıştır.. Onun şehit oluşu; başta Halide Edip’i, İsmet Paşa’yı son derece üzmüştür. Onun na’sını gören Halide Edip’te, Nazım’ın ruhu bir süre yaşar. Hayâli, gözünün önünden hiç gitmez. O sadece Nazım’ı değil, mor salkımlı evi de bir türlü unutamamıştır.

Halide Edip, daima muhalefette kalmayı tercih etmiştir (ibid.: 84). Ama hep tek başına kalmıştır. Viyana’da, Londra’da, Hindistan’da, Amerika’da da yalnızdır. Terzi Galip’in dediği gibi Doktor Adnan, koluna asılı bir çanta gibidir (ibid.). **Handan** yazarı bir ara sözü “mahzun çehreli, mor salkımlar kadar hülyalı kadın”a (ibid.: 85) getirir. Onun acıklı hikâyesini Afife Jale de bilmektedir. Halide Edip, Fikriye Hanıma ilişkin şu gözlemlerini nakleder:

“HALİDE – Binbaşı Nazım gibi Fikriye Hanım da çoktan toprak oldu... Mustafa Kemal Paşanın iki atlı arabası vardı. Fikriye Hanım’ı bir gün o arabada Mustafa Kemal Paşa’yla yan yana gördüm. Yüzü mahzundu” (ibid.).

Halide Edip, Fikriye Hanımı Kız Muallim Mektebi’nde de görmüştür. Fikriye Hanım da ona kendisini tanıdığını söyler. Fikriye Hanım’ın çok mahzun ve tatlı bir sesi vardır. Epeyce konuşmuşlardır. Halide Edip onu güzel bulur. İçeriye girdiğinde onu nasıl ışıklı görmüşse, o ışık yağmurunun hiç dinmediğini de fark etmiştir. Onun Atatürk’e bağlılığını yakından bilen ve dinleyen insanlardan birisi Halide Edip’tir (ibid.: 87). Ona göre Fikriye Hanım’ın hayatı kaybolmuştur. Mustafa Kemal Paşa’ya âşiktir fakat kendisini nikâhla aldırarak kadar becerikli değildir. Ama sadakatının bir gün karşılık göreceğine inanmaktadır.

Halide Edip yelpazelere bayılır. Yelpazeli kadın, esrarengiz bir kadındır. Kız Muallim Mektebi’nde kendisiyle görüşmeden çıkan Fikriye Hanım’ın arkasından üst üste “Zavallı Fikriye” diyerek hislerini belirtmiştir. Ona göre Kurtuluş Savaşı ortasında aşklar da çetindir. Bir ara muallime eşyle Salih Zeki’yi hatırlar. Onun mutlu olup olmadığını düşünür. Ne var ki Ankara’dadır ve köhnemiş İstanbul’dan ve Salih Zeki Beyden haber alamamıştır.

Sinekli Bakal yazarı, ülke dışında uzun süre kalmış olmasından evhamlı bir psikolojiye bürünmüştür. Halide Edip, “Sürgünde Bir Kalem” diye bir makale yazar. Burada ihtiyarî veya cebrî sürgün gidenlerin psikolojilerini anlatır. Padişahı merak eder. Halide Edip, Mustafa Kemal, Adnan Adıvar ve kendisi, daha birkaç arkadaşının idama mahkûm olduklarını hatırlar. Sadrazam Damat Ferit Paşa, kararı onaylamıştır. Bu haksız ve yersiz karardan sonra Halide Edip için İstanbul hükümeti artık bir şey ifade etmeyecektir.

Peyam-ı Sabah gazetesi gerici bir gazetedir. Burada Halide Edip'in yeşil giysiler içinde – Rusya'daki Bolşeviklerinin rengidir bu – köy köy, kasaba kasaba Anadolu'da Bolşevik propagandası yaptığı haberleri çıkar. Oysa Halide Edip bütün hayatı boyunca totaliter rejimlerden nefret etmiştir. Onun bütün amacı ezeli ve ebedî hürriyet yani bireyin hürriyetidir. Viyana'da, Londra'da, Amerika'da, Hindistan'da bulunmuş ve bunu oralarda da gözlemiştir.

Bu perdenin sonuna doğru Terzi Galip'i, Latife Hanımefendi arar. Bu kez provaya o gelecektir. Hemen ortalık toparlanır. İkinci perdenin başından öğrendiğimize göre bir İstanbul kızı olan Halide Edip, Onbaşı Halide, Çavuş Halide, Başçavuş Halide olarak hizmet verir. Ama şimdi öyle midir? Son derece yalnızdır. Kimse onun yalnızlığını konuşmaz yahut bilmez. Çocukluğunun mor salkımlı evini, fıskiyeli havuzunu, Mevlvî büyükannesini özler. Anadolu'da facialar görür. Hayatında da hiçbir zaman **Çalılıkusu**'ndaki Kâmran gibi birisi olmaz. Halide Edip, hatıralarında ikinci eşi Adnan'dan çokça bahseder.

Biz Halide Edip'i İzmir yolunda da görürüz. Çünkü Mustafa Kemal Paşa ona "Halide Hanım, bizimle birlikte geleceksiniz!" demiştir (ibid.: 97). Aslında o, yalnız başına gitmekten yanadır. Fakat bu düşüncesini söyleyemez. Bunun üzerine bir öğle vakti, zeytin dallarıyla süslenmiş beş otomobille İzmir'e hareket edenlerin içinde yer alır. Yol boyunca yanmış, yıkılmış yerlerle karşılaşır. Yanından askerler yürümekte, süngüleri parlamaktadır. Askerlerin kıyafetleri tanınmaz bir hale gelmiştir. İşte o zaman yürüyen askerlerle birlikte olamadığına hayıflanır. Halide Edip, İzmir'de Latife Hanımı görüp tanıyacaktır. Mustafa Kemal de Halide Edip'e son derece kibar ve zarif davranır.

Öte yandan Halide Edip mütareke yıllarının önde gelenlerini merak etmektedir. 22 İngiliz, 17 İtalyan, 12 Fransız, 4 Yunan gemisinin ne olduğunu, centilmen düşman subaylarının, zarif ve işbirlikçi Türk ailelerinin ne yaptıklarını kendine sorar. Talat Paşa, Berlin'de; Cemal Paşa Tiflis'te öldürülmüştür. Birkaç hafta önce de Enver Paşa'nın Kızılordu birlikleriyle çarpışırken vurulduğunu öğrenmiştir. Halide Edip'e göre Rauf Bey, Doktor Adnan, Refet Paşa gözden düşmüştür... Onlar, Mustafa Kemal ile ilkelerde anlaşamamışlardır. Siyasî görüşleri uyuşmamıştır. Ayrıca kendisi Terakkiperver Fırkası hareketi içinde yer almamıştır.

İzmir'deyken Mustafa Kemal, Halide Edip Hanım'a, sırtındaki pelerini çıkarıp verir. Olay şöyle cereyan etmiştir. Soğuk bir gecedir. Rüzgâr esmekte, kendisi âdeta ürpermektedir. Pelerin sıcaktır. Halide Hanım, kendisine verilen bu pelerini kabul ederken şunları der: "Bu pelerini miras olarak çocuklarıma bırakacağım. Sonra da müzeye gidecek." (ibid.: 114). Gidecek olan sadece pelerin değildir. San Remo'ya çağırılan Terzi Galip de gidecektir. Her ayrılık bir kalp ağrısıdır. Eserin sonunda Halide Edip'in şu sözü çok anlamlıdır:

"Allahâsmarladık Cumhuriyet! Seni biz ıstıraplarımızla kurduk... Sakın unutma" (ibid.:117).

Recep Bilginer'in **Savaştan Barışa, Aşkdan Kavgaya** adlı eserinde (Bilginer, 1997) Halide Edip'le karşılaşırız. Oyunda başta Mustafa Kemal olmak üzere pek

çok tarihî ve gerçek kişiler vardır. İsmet Paşa, Feyzi Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat, Refet Paşa, Zübeyde Hanım, Kılıç Ali, Ruşen Eşref, Veled Çelebi gibi kişiler arasında Halide Edip de bulunmaktadır. **Savaştan Barişa, Aşkdan Kavgaya** oyunundan öğrendiğimize göre Anadolu'daki mücadele kazanılmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları şimdi İzmir'e girmek üzeredirler. İzmir'de Başkomutanlık karargâhı önünde toplanan büyük bir kalabalık, O'nu görmek ister. Az sonra Uşaklıgillerin kızı Latife Hanım, güvendiği bir elemanla Mustafa Kemal'e bir mektup yollar. Ona, kendilerine ait köşkü karargâh merkezi yapmasını önermiştir. Mustafa Kemal, onun dileğini kabul etmiş ve köşkü karargâh yapmak üzere görmek istemiştir. Bu amaçla köşkü görmeğe gider. Yanında Halide Edip, arkasında Fevzi ve İsmet Paşalar vardır. Onları Latife Hanım karşılar. Halide Edip'in elini öper; yer gösterir ve hep birlikte sofraya otururlar.

Latife Hanım'ın verdiği bilgiye göre kendisi Halide Edip'in kolejden öğrencisidir. Halide Edip, sofrada rakı içmez. Ancak sembolik tarzda da olsa zaferin şerefine ve geleceğe kadeh kaldıracaktır. Latife Hanım ona bir gün baş başa olurlarsa kendisini hatırlatacak anılarını nakledeceğini bildirir (ibid.: 20) Bu sırada Halide Edip, Mustafa Kemal'le konuşmak imkânını bulur. O esnada dostluğa, arkadaşlığa, beraberliliğe kadeh kaldıran Mustafa Kemal'in, Millî Mücadele'ye hizmet etmiş bütün arkadaşları gözlerinin önünde canlanmıştı. Ne var ki Halide Edip söze karışır ve onun arkadaşlarını sevdikleri ve sevmedikleri diye ikiye ayırdığını söylemeye çalışır. Oysa Mustafa Kemal'le aralarında bu noktada da fark vardır. Zira Mustafa Kemal, arkadaşlarını, yaptıkları hizmetlere göre değerlendirmektedir. Hatta bu tür değerlendirmeye Halide Edip de dahildir. Mustafa Kemal, o esnada, bir liderin böyle davranması gerektiğini ifade eden Halide Edip'in onbaşı rütbesini değiştirmedeğini görmüştür. Aslında onu başçavuşluğa terfi ettirmiştir. Fakat o hâlâ onbaşı rütbesini taşımaktadır. Halide Edip ise bundan şikâyetçi değildir. Çünkü halk ve ordu, kendisini böyle tanımıştır. Az sonra Mustafa Kemal kalkıp gidecek ve geri döndüğünde "başçavuş" rütbesini romancıya uzatarak; ona "Takmanızı rica ediyorum" (ibid.: 23) diyecektir..

Halide Edip kadınca hisleri iyi bilir. Mustafa Kemal ile Latife arasında bir aşk başlangıcını sezer. Hatta bu fikrini İsmet Paşa'ya söyler. O sıralarda Mustafa Kemal'in resmini bütün İzmirli genç kızların boynunda ya da koynunda taşıdıklarını bilmektedir. Latife de böyle yapmıştır. Halide Edip, Paşa'nın aşk gibi bir duyguya kapılmasını güzel ve olumlu bulur (ibid.: 24). Vakit geç olmuştur. Gitmek ister. Hava serindir. Paltosu yoktur. Mustafa Kemal, bunu fark edince hemen pelerini Halide Edip'e verir. Latife, Mustafa Kemal'in bu davranışını "incelik" olarak nitelendirir. Halide Edip ise o büyük insanı, o gece "duygu yüklü bir erkek" (ibid.: 29) gibi değerlendirir. Halide Edip, Latife Hanımı "çok çekici" bulmuş, Gazi Paşa'nın bir yuva kurma niyetini taşıdığını anlamıştır. Bu olayı, "Çok yoruldu, bu onun hakkı" (ibid.: 30) diye yorumlarken, İsmet Paşa'nın tereddüdünü fark etmiştir..

Sinekli Bakkal yazarı Halide Edip'e göre Latife Hanım yaşına göre uygun görünmektedir. Halinde, davranışlarında ağır başlılık gözlenmektedir. Paşa'dan da hoşlanır. Paşa'yı etkilemenin zor olduğu kanaatindedir. Çünkü ortada Fikriye Hanım vardır ve o da çekici bir kadındır. Paşa'nın yalnız günlerinde Ankara'da ona hizmet etmiştir. Dolayısıyla Paşa, bu ikisi arasındadır (ibid.: 31). Paşa tercihini Latife Hanım'dan yana yapsa bile kadınları iyi tanıyan Halide Hanım'ın düşüncesine göre Fikriye Hanım, Paşa'ya çok bağlıdır. Zira onun bütün dünyasını Mustafa Kemal doldurmuştur. Buna asla katlanamayacaktır. Üstelik hastadır (ibid.). Bütün bu bilgiler, onun her iki kadını yakından tanıdığını ortaya koymaktadır.

İlk perdenin 18. Tablosu'nda Fikriye Hanımı görürüz. Fikriye Hanım, köşkteki odasında hasta yatmaktadır. Sağdan sola inleyerek döner. Sayıklamaktadır. Onun hasta olduğunu duyan Halide Hanım, İzmir'den gelmiştir. Yol boyunca çok acıklı şeyler görmüştür. Halide Edip, Fikriye Hanım'ın yatağına doğru yürür, gülümseyerek onun elini tutar (ibid.: 103). Fikriye Hanım'ın Avrupa'ya tedaviye gönderileceğini Mustafa Kemal'den öğrenince sevinir. Hastaya, teselli edici sözler söyler. Bir an önce iyileşmesini diler. Halide Edip, Fikriye Hanımı "çok duygulu bir kadın" olarak nitelendirir (ibid. 104).

Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'e çok şeyler söylemek istemektedir. Bu düşüncesini Halide Edip'e açar. O da kendisine anlatabileceğini, bir fırsatını bulursa onları, Mustafa Kemal'e nakledebileceğini ifade eder. (ibid.: 109) Aslında o hastayı yatıştırmağa çalışır. Fikriye Hanım'ın işi güçtür. Çünkü o, Paşa'nın gönlünün İzmir'de olduğunu bilir. İzmirli kızı yense bile hastalığı yenemeyeceğini düşünür. Halide Edip de onu teselli eder. Öncelikle iyileşmesini söyler. Kısaca seven bir kadını teselli etmenin güçlüğüne yaşar. Fikriye Hanım gözlerini kaparken Halide Edip de yavaş yavaş çekilir.

Biz onu bu oyunda sadece ilk bölümdeki haliyle tanımış oluyoruz. Zira oyunun ikinci bölümünde Halide Edip yoktur. Ama o son derece sevecendir; hem-cinslerini anlamaya çalışır, gelecekte olabilecekleri sezmek isteyen bir ruh hali ile yaşar. Burada hiçbir zaman ideolojik görüş ayrılıkları söz konusu değildir. O, Latife Hanımı, Fikriye Hanımı gören; değerlendiren, hatta bu görüşlerini imkân bulduğu ölçüde Mustafa Kemal'in arkadaşlarıyla paylaşan ve düşünceleri merak edilen bir insandır.

Orhan Asena bir başka eserinde de Halide Edip'i yine oyun kişisi olarak değerlendirmiştir. **Candan Can Koparmak** (Asena, 1997), Asena'nın iki bölümlük oyunudur ve eserde başta Mustafa Kemal olmak üzere yirmiden fazla kişiden bahsedilir. Oyunun I. Bölüm'deki olaylar, Mustafa Kemal'in Ankara Ziraat Mektebi'ndeki çalışma odasında geçer. Mustafa Kemal tek başına çalışmaktadır. Az sonra yanında Adnan Bey, Hakkı Behiç olduğu halde Halide Edip içeriye girer. Mustafa Kemal Paşa konuklarını karşılarken Halide Edip dönerek, "Size bir müjde vereyim Halide Edip Hanım, önümüzdeki cuma günü, yani yirmi üç nisanda cuma namazından sonra Büyük Millet Meclisi'ni

açacağız” (ibid.: 8) der. Bu habere herkes sevinir, oradakiler birbirleriyle tokalaşırlar. Hakkı Behiç sözü karışır ve hazır Halide Edip Hanım gibi, Yunus Nadi Bey gibi ustaları ele geçirmişken haftada üç gün çıkan **Hâkimiyet-i Milliye**’yi günlük gazete yapmayı önerir. Halide Edip ise **Hâkimiyet-i Milliye**’nin yeterli olmadığını, bir gazeteyle ancak yurt içinde yankı uyandırabileceklerini, oysa Ankara hükümetinin bütün dünyaya seslenmesi gerektiğini söyler ve Yunus Nadi Bey ile aralarındaki sırrı açıklar. Ankara’ya trenle gelirken onlar, bir ajans kurmaya karar verdiklerini, isim babalığını da Mustafa Kemal Paşa’ya bıraktıklarını anlatır. Mustafa Kemal Paşa, bu fikri beğenir ve ajansın adını da Anadolu Ajansı diye koyar. Sırtımızı dayadığımız Anadolu bozkırlarının sesini bütün dünyaya duyurması temennisinde bulunur. Mustafa Kemal Paşa’ya göre Anadolu Ajansı bütün mazlum ülkelerin sesine tercüman olacaktır. Bağımsızlık fikrinin kuvvetli bir savunucusu olarak hizmet verecektir.

Yine bir gece Mustafa Kemal Paşa’nın çalışma odasında Halide Edip’in asker kıyafetiyle orada bulunduğunu görürüz. Ünlü yazar, askerlikte en küçük rütbe olan onbaşılıkla işe başlayacaktır. Ne var ki Mustafa Kemal Paşa ona, buyruğuna on kişi veremeyeceğini çünkü yeterli askeri olmadığını ama kendisini ileride belli belirsiz görülen bir başıbozuk müfrezenin başına tayin ettiğini bildirir. Halide Hanım kendi kendine “Halide Onbaşı! Halide Onbaşı!” diye tekrarlar. Çerkez Ethem olaylarının hız kazandığı o dönemde Halide Edip’in ona hayranlık duyduğu ve hiçbir askerî eğitimden geçmeyen Ethem’i “yaman bir savaşçı” olarak nitelendirdiği vurgulanır. Daha sonra müfrezenin başında bulunan Halide Edip’in, Çerkez Ethem’in Düzce’de isyanı yatıştırmaya gittiği haberini alınca sevindiği görülür. Bu, ona güvendiği anlamına gelmektedir (ibid.: 19).

Oyunun ikinci perdesinde ne Adnan Bey, ne de eşi Halide Edip vardır. Yazar daha çok Çerkez Ethem ile Mustafa Kemal arasındaki çekişmelere, sürtüşmelere yer verdiği için öbür kişilere gereğince eğilememiştir. Çünkü düzenli orduya geçişte Çerkez Ethem ile daha başka gruplar arasındaki anlaşmazlıkları anlatmayı yeğlemiştir. Bu yüzden Halide Edip’in rolüne olabildiğince az değinilmiştir.

Halide Edip’i en geniş bir şekilde ele alan oyun ise Bilgesu Erenus’un **Halide**’sidir. (Erenus, 2000) Eser iki bölümden ibarettir. Oyunun kahramanı Halide Edip’tir. Eserin adından da anlaşılacağı üzere biz oyunda merkezî figür olarak Halide Edip’i görürüz. Yazar onunla birlikte ülkenin içinde bulunduğu şartları, imparatorluğun yıkılışını, Millî Mücadele’nin nasıl başlayıp kazanıldığını, Ankara hükümetinin kuruluş ve ülke denetimini ele alma çabalarını hikâye eder. Halide Edip’in çocukluk döneminden başlanır, II. Meşrutiyet’ten sonra yazarlık serüvenine atılışı ve giderek artan ünüyle birlikte sorumlulukları vurgulanır. Bu arada yaşadığı bireysel olayların hüznünlükleri, mutlulukların hikâyesi verilir.

Bilgesu Erenus, Halide'nin korkularını Cüce tiplmesiyle sergiler. Cüce, sürekli karşı görüşleri temsil eder. Çelişkileri, engelleri, zaafı, kaygıları onun vasıtasıyla ortaya konulur. Eserin başında Cüce onu çocukluk mabedine götürür. Halide Edip'in küçük bir kız iken kafasından geçenler anlatılır. Halide kullanılmış sesleri, görüntüleri arar. Nereden çıkıp nereye vardığını görür. Yanlıları, küskünlüğü, şaşırması, gücünü, güçsüzlüğü gözler önüne serilir. Bir bakıma hayatı irdelenir. Anılarında savaş başköşeyi tutar. Tetkik-i Mezalim Kurulu Başkanı, Edip kızı Halide Onbaşı olduğunu hatırlar. Kendisi ve çevresiyle nasıl çeliştiğini düşünür. Yeniden çocukluğunu yaşamaya başlar.

Oyunda önce babasına düşkünlüğü belirtilir. Sarayda görev yapan babasının yanına gidişi hikâye edilir. Küçük Halide'nin isteklerinin her ne pahasına olursa olsun yerine getirildiği, bakıcıların kendisiyle başka türlü baş edemediği anlaşılır. Babası Ceyb-i Hümayun Kâtibi Edip Bey'dir. Mehmet Efendi'nin kucağında saraya getirilen küçük Halide'nin zamanla annesinin yokluğunu fark etmeye başladığını görürüz. Her çocuk gibi bol bol sorular sorar, bilmek ve öğrenmek ister. Onun çocukluk sorularını babası hiçbir şekilde cevaplayamamıştır. Kısacası Halide Edip güven içinde bir çocukluk yaşayamamıştır. Eğer yaşayabilseydi, gelişme çizgisi daha başka türlü olabilirdi. (ibid.: 11).

Eserde, çocukluğunda **İncil**'i de okuduğunu bildiğimiz Halide'nin kolej çevresine geçilir. Okul yılları bambaşkadır. Kız arkadaşlarının yaşları gereği en çok konuştukları konu, evlilik konusudur. Kolej arkadaşları, içlerinde tek evlenmeyecek kişinin Halide olduğunu düşünürler. Fakat Halide ünlü matematikçi Salih Zeki ile nişanlanarak onları şaşırtmakla kalmayacak, evlenme tarihlerini bile tespit ettiklerini söyleyecektir. Halide'nin arkadaşlarına tanıştırlan Salih Zeki, Rasathane Müdürü ve matematik bilginidir. Döneminin en önde gelen bilim adamlarındandır. Ne var ki arkadaşları onu çekiştirmekten geri kalmazlar. Zira Amerikan Koleji'nin ilk mezunları olacak olan bu kızlar, Halide'nin evliliğini, ninelerinin evliliklerine benzetirler. Aslında onu kıskanmaktadırlar. Halide Edip, çocukluğunda iki ev arasında kalmaktan korkmuştur. Ama şimdi ise kendi evi vardır. Mutluluğu bu evinde yaşayacaktır.

Salih Zeki onun iki öğretmeninden birisidir. Diğeri de meşhur Filozof Rıza Tevfik'ten başkası değildir. Rıza Tevfik'ten ruhî ve mistik yönlerden etkilendiğini söyleyebiliriz. Kocasını ise onun tek sığınağıdır. Eşiyle birlikte önlerinde yeni bir dünya vardır. Fakat Halide Edip'in onun yanında rahat olup olmadığını söylemek zordur. Zira çalışırken dokunulmaz bir hale gelir. Hiçbir şeyi gözü görmez. Giderek Halide Edip'e sekreteriymiş gibi davranmaya başlar. Halide Edip'in bir de üvey oğlu vardır. Onun gibi hırslı bir kadın bunlara daha fazla dayanamaz. Yavaş yavaş "Bu evlilikte kendime ve düşüncelerime yer açma zamanı geldi" (ibid.: 15) diye düşünür.

Hamlet'i çevirmeğe başlayan Halide Edip'e ilk uyarıyı kocası Salih Zeki yapar. Ona bu çeviride "sanatsal özden çok eserin fikir yapısına" önem vermesi

gerektiğini hatırlatır. Yaptığı çeviriyi beğenir. Halide Edip ise daha henüz yolun başında olduğunu belirtir. Danimarka Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında benzerlikleri hatırlatan bazı çağrışımlar üzerinde durur. Bu arada babası Edip Bey'in vaktin geç olmasına rağmen eve gelmediği anlaşılır. Tedirgindirler. Ortada istibdat idaresi vardır ve Edip Bey hafiyeler tarafından izlenilmektedir. Bir süre sonra Edip Bey üzgün ve yıkılmış bir halde eve gelir. Devletin despotça tutumu yüzünden aile etkilenmiş, Halide'nin eczacı amcası sürgüne yollanmıştır. Dört çocuğu olan amcasının sürgüne gönderilmiş olması, diğer aile büyüklerini de alabildiğine üzmüştür. Ülkedeki bu baskı havası, Halide'nin psikolojine etki eder ve sık sık "boğulacağım" demesine yol açar. Cinnet rüzgârlarının estiği ülkede, eskimiş, hatta kokuşmuş kurumlar olduğunu düşünür.

Öte yandan Halide Edip ana olmak ister. Fakat bunun da vakti vardır. Doktorların ana olması için koyduğu bitip tükenmek bilmeyen iki yıllık süre canını sıkar. Halide Edip ise ana olmak için son derece kararlıdır. Nitekim ana olur ve oğlunun adını Ayet koyar. Anne olur ama rahat değildir. Sürüp giden bu sıkıntıların, onun müspet bilimlerle kaynaşamamış olmasından ileri geldiğini düşünür. Bu arada Emile Zola hakkında fikirlerini söyler. Ona göre Emile Zola'nın romanlarında hep iğrenç, hep çirkin yönler ağır basar. Shakespeare'de ise hep erkeksi bir ton vardır. Oysa o "kadınsı sezgileri olan yazarları" daha çok sevecektir. (ibid.: 22)

Halide Edip'in eşi Salih Zeki, insanların yalnızca bilim adamları sayesinde vahşetten kurtulabileceklerine inanır. Politikaya sıcak bakmaz, politikayla ilgilenmez. Babası ise İttihat ve Terakki üyesidir. İkinci oğlu Hikmet'i de dünyaya getiren Halide Edip, halkın yeniliklere yabancı kaldığından yakınıdır. Onun gözünde tek bir umut vardır. O da İttihat ve Terakki'dir. Hükümet, otuz yıldır ülkenin refah ve huzuru için yapılması şart hiçbir ödevini yapmamış, durmadan toprak kaybetmiş, insanlarımız sefaletе düşmüş, hırsızlıklar artmış, suiistimaller almış yürümüştür. Ortaya çıkan bu acı tabloya hiçbir vicdanın dayanmayacağını düşünen Halide Edip'i son derece umutsuz görüyoruz.

Böyle bir ortamda II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi kitleleri harekete geçirmiş, insanlar sokaklarda coşkulu gösteriler yapmıştır. Halide Edip, Meşrutiyet idaresinin gelmesini mucize gibi karşılar. Salih Zeki de başka çare kalmadığını, dini, milliyeti ne olursa olsun bütün Osmanlıların İttihat ve Terakki çatısı altında toplanması gerektiğini söyler (ibid.: 31). Yaşadıklarına inanamayan Halide Edip, bir ara gelişmelerden şüphelenir, bunların tuzak olmasından korkar. Henüz daha korkularından arınmayı öğrenememiştir. Sokaklarda söylev verenleri izler. Konuşmacılardan birisi de hayranı olduğu hocası Filozof Rıza Tevfik'tir. Ülkedeki bu genel havadan onun etkilendiğini görüyoruz. Bu etkiyledir ki Halide Edip **Tanin** gazetesinin yazı kadrosunda yer alır. Sürekli yazmaya çalışır, yazdıkça da korkuları dağılır. Ne var ki onu bu iyimser duygulardan koparan, bir bakıma kendine gelmesini sağlayan, daha gerçekçi değerlendirmelere yönelten 31 Mart Olayı'na tanık olacak ve tehditler almağa

başlayacaktır. Gerçi evinden pek dışarı çıkmaz. Fikir hayatını takip etmeğe çalışır. Ne var ki kendi köşesindeyken bile karşılaştığı bu tehditlere aldırılmaz. Her yazarın bu çeşit aptalca tehditlerle karşılaşabileceğini düşünür. Fakat asıl sıkıntısı kocasından yanadır. Zira Salih Zeki'nin eve ikinci bir kadın getireceğini öğrenince, imzasız tehdit mektuplarından çok daha fazla gönlü yaralanmıştır. Dolayısıyla bundan böyle yazdıklarında sadece baba adını kullanmaya karar verir. Bütün bu olaylar ona artık sokaktan korkmamayı ve ayakları üzerinde durmayı öğretecektir.

Halide Edip'in bundan sonraki hayatı tam bir koşuşturmaca içinde geçer. Bu koşuşturmaca arasında oğullarını da ihmal eder. Babası yorgun göründüğünü belirtir. Oysa o sadece yorgun değil, şaşkındır da. Hatta canından bezdiği de olur. Ama kimsenin durumu kendisinden daha iyi değildir. Babasına dahi zaman ayıramaz. Hemen Türk Ocağı'na gitmek ister. Zira Türk Ocağı'nın yeni yönetim kuruluna seçilmiştir. Yazar onun burada karşılaştığı edip, yazar ve kültür adamlarıyla olan münasebetlerine yer verir. Halide Edip'in ilk katıldığı bir toplantıda ilgiyi üzerine çektiğini görürüz. Fakat düşüncelerini kabul ettirememiş, önerdiği tüzük değişikliği yapılmamış, derneğe siyasetin bulaşmaması yolundaki görüşü benimsenmemiştir. Irkçılığı reddeden yazar, derneğe azınlıklara mensup insanların da üye olması gerektiğini belirtmiştir.

Halide Edip'in Wilson Prensipleri Derneği'ne ve Amerika'ya yönelik değerlendirmeleri de eserin bu bölümünde yer alır. Amerika ile Türkiye arasında ilk bağlantının bu yolla sağlandığı vurgulanır. Kuruluş aşamasındaki iyi niyetine inanmakla birlikte dernek Amerika yanlısıdır. Çok sonraları bunu onun aleyhine kullanacaklar ve azınlıkları savunma isteğinden ötürü sık sık başını ağrıtacaktırlar. Azınlıklara mensup insanlar ise alabildiğine şımarmışlardır. Fakat Halide Edip, Türk Ocağı'nda söylediklerinden hiçbir zaman dönmeyecek hatta Kurtuluş Savaşı'nın en hararetli günlerinde bile bu düşüncelerini pek değiştirmeyecektir.

Handan romanının yazarı ikinci evliliğini Adnan Adıvar'la yapar. Halide Edip o sıralarda Darülfünun'da Batı edebiyatı okutmaktadır. Onun tespitlerine göre üniversite öğrencilerinde müthiş bir heyecan vardır. Onlar sözcüklerin ötesinde düşünmektedirler. Bir yandan yazdıklarını düzeltir; öbür yandan da ders hazırlar, bu esnada hasta çocuklarıyla bile ilgilenmek imkânını bulamaz. Babasını dahi ziyaret edip hatırını sormaz. Neden sonra bir ana, bir ev kadını olduğu aklına gelir. Bu arada kolejdeki hocası Miss Dost'tan, Yunanlıların İzmir'e çıktığı haberini alır. İzmir'in işgali, İstanbul'da toplumsal gösterilere sebep olur. Mitingler yapılır ve bu mitinglerde Halide Edip'in kitleleri harekete getiren yönünü görürüz. Miting alanının üstünden İngiliz uçakları geçerken de konuşmasını sürdürür. Yavaş yavaş şunu öğrenir: Konuşma sanatı, yazıdan daha önemlidir (Erenus,2000: 61). Bu gerçeği katıldığı mitinglerde bir kez daha görmüş ve algılamıştır. Yine bu mitinglerde hangi şartlar altında olursa olsun, milletimizin hiçbir kuvvete boyun eğmeyeceğini vurgulamıştır.

Öte yandan İttihat ve Terakki liderleri hapisten alınıp gemiyle Malta'ya gönderilir. Miting sonrası İtilaf Kuvvetleri Komutanlığı, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit gibi aydınları da Malta'ya yollamıştır. Beyoğlu'ndaki Hristiyanlar ise "Türkler geliyor, Türkler geliyor!" tarzında kışkırtıcı eylemler yaparlar. Halide Edip'in can güvenliği giderek azalır ve evi İşgal Kuvvetlerinin son derece önemseydiği bir mekân haline gelir. Dolayısıyla evi, her zamankinden daha çok dikkati çeker. Tam bu sırada Mustafa Kemal'in Amasya tamimi ellerine geçer. Mustafa Kemal'i bir kere Bab-ı Âli'de gören Halide Edip, bu tamimi hemen çoğaltmak ister.

Adnan Bey, arkadaşlarıyla kararlaştırdığı gibi davranmaktan yanadır. Bu geceyi herkes evinde geçirecektir. Ertesi sabah ise erkenden meclise gelecektir. Meclisi kapatırken orada bulunmak, tarihe kayıt düşmek niyetindedirler. Halide Edip buna razı olmaz. Ona göre Ortaçağ dönemindeki kahramanlar gibi hareket etme zamanı çoktan geçmiştir. Bir süre sonra İngilizlerin Hilal-i Ahmer'i otuz kişilik bir müfrezeyle bastıkları haberi gelir. Gedikpaşa'da evler teker teker aranır, mezarlıklara bile bakılır. Gözaltına alınanlar ve tutuklananlar olur. O sırada Halide Edip'in en büyük yardımcısı Mahmure Abla'sıdır. İzlenildiğini bilen Halide Edip, Sultan Tepesi'ndeki tekkeye sığınmaya karar verir. Tekke'ye hoca karısı kıyafetiyle gidecektir. Eşi Adnan Bey'le birlikte yakalanma, ele geçme korkusu içinde tekkeye varır.

Şeyh Ata Bey ise onları iki gündür beklemektedir. Adnan Bey'le Halide Edip'in gelmemesi üzerine onların yakalandıklarını düşünmeğe başlamıştır. Halide Edip, kurtuluşa inanmıştır. Eve tekrar döner ve Mahmure'ye birtakım tembihlerde bulunur. Çocukları ile ilgili plânlarını anlatır. Oğullarını Amerika'ya yollayacak ve Mr. Creane'in onlara sahip çıkmasını temin edecektir.

Oyunun ikinci perdesinde Halide Edip'i, Anadolu yollarında görürüz. Bilmediği evlerde konuk olarak ağırlanır. Karakol Komutanı Şemsi Çavuş, askerler kendisine yardımcı olurlar. Bu yolculukta korku, ürperti, tedirginlik, endişe eksik değildir. Bazen bilmediği birtakım şifreli sözler duyar. Gittikleri yerde önce Halide Edip, sonra Adnan ve Cami Beyler karşılanmıştır. Halide Edip'e jandarmalar son derece saygılı davranırlar. Onunla âdeta gurur duyarlar. Kendi ülkelerinde böyle bir kadının varlığı ve düşmana karşı koymak istemesi onların övünç duymalarına sebep olur. Halide Edip ise sürekli askerleri inceler. Kimisinin yüzünü yeniçerilerinin yüzüne benzetir, kimisinin vatan uğruna canlarını vermeğe ne kadar hazır olduklarını anlar. Askerler de ona kendilerine verilen çok değerli bir emanet gibi bakarlar. Gerekirse onu ta Ankara'ya kadar götürebileceklerini söylerler.

Ankara yolundaki Halide Edip'in misafir olduğu evlerden birisi de Muhtar Resul'un evidir. Halide Hanımı muhtarın eşi karşılamış ona rahat etmesi için bir oda hazırlamıştır. Biraz sonra Adnan Bey ile arkadaşları gelirler. Muhtarın eşi, onlara yoğurt, yumurta, ekmek ikram edecek ve İstanbul'dan etrafa yayılan kimi söylentiler hakkında görüşlerini soracaktır. Oyunda ihtilallere ilişkin

görüşlerini de belirten Halide Edip'in yoluna devam ettiği belirtilir. İçinde bulunduğu gruba, Halide Edip Grubu denilmiş ve öküz arabalarıyla yola çıkacağı bildirilmiştir. Aslında onlara bu adı veren Ankara ve Mustafa Kemal'dir.

Halide Edip'in yol boyunca askerlerden Anadolu'ya nasıl silah kaçırdıklarına ilişkin bilgiler aldığını görüyoruz. Fakat bu yolculukta tehlike eksik değildir. Zaman zaman arabadan inip yürümek zorunda kalmışlar ve dolayısıyla alabildiğine yorulmuşlardır. Yorgunluktan ayakta duramayan Halide Edip'e, Mülâzım Bekir, son derece saygılı davranır. Zira onu İstanbul'daki mitinglerde izlemiştir. Mülâzım Bekir, ondan çok etkilendiğini söyler. Halkı iyi tanımak gerektiğini düşünen romancı, bu yolculuk sırasında Sakarya Valisinin annesinin evinde de kalmıştır. Onun konukseverliğini, zarafetini, kibarlığını unutamaz. Mustafa Kemal de Halide Edip Grubu için özel bir tren yollar. Yolculuğun bundan sonrası trenle yapılacaktır. Halide Edip, harekâtın merkezine gitmekten mutluluk duyar. Kendilerini tren istasyonunda bir büyük kalabalık karşılar. Orada grubu adına birkaç söz söylemenin uygun olacağını düşünür.

Halide Edip, Mustafa Kemal'i bir kere asker üniformasıyla Bab-ı Âli'de görmüştür. Çevik, hareketli bir insan izlenimi edinmiştir. Şimdi O'nu daha da merak etmekte ve bu büyük insanı bir "deniz feneri"ne benzetmektedir. Karşılama esnasında Mustafa Kemal, kendisini ertesi günü Ziraat Mektebi'nde bekleyeceğini ve orada konuşabileceklerini belirtir. Bu, onun Mustafa Kemal ile yaptığı ilk görüşmedir. Halide Edip bu görüşmede yol izlenimlerini anlatır. Ne dış dünyanın, ne de memleketimizdeki insanların Millî Mücadele'yi henüz tam anlamıyla kavrayamadıklarından, bu yüzden arkadaşlarıyla birlikte bir Anadolu Ajansı kurulmasına duyulan ihtiyaçtan bahseder. Mustafa Kemal'in ise ona kararlı bir şekilde, "Haklı savaşımızda herkes üstüne düşeni yapacak hanımefendi. Ve kazanacağı mutlaka" dediğini nakleder. (ibid.: 97)

Birkaç gün sonra Halide Edip'e yabancı gazeteleri yollarlar. Ayrıca karargâha yemeğe davet edilir. Böylece, "Türk tarihinde mevki işgal eden ilk kadın olur." (ibid.). Öte yandan hakkında idam fermanı olan yedi kişiden birisi de Halide Edip'tir. Bu arada İstanbul basınında aleyhindeki yazılar birden bire çoğalır. Romanlarındaki dil ve üslup yanlışlarına varıncaya kadar onu kötülemeye başlarlar. Hatta evinin işgal edildiği bildirilir. Başını getirene ödül verecekleri duyurulur. Buna karşılık Anadolu'da da yepyeni gelişmeler olmaktadır. Mustafa Kemal, Ankara'da çok yakında Meclis'in açılacağını duyurur. Ankara'da bin bir tehlikenin kol gezdiği gerçeği hatırlatılarak, Halide Edip'e, öncelikle silâh kullanmasını öğrenmesi telkin edilir.

Büyük Millet Meclisi açılıp hükümet kurulduğunda, romancının eşi Dr. Adnan Adıvar Sıhhat Vekili olur. Çeşitli kararları görüşen Meclis'te zaman zaman sistem tartışmaları yaşanır. Mustafa Kemal bütün görüşleri sabırla dinler ve sonunda en uygun kararı verir ve bu kararını Meclis'ten geçirmeyi başarır.

Dış politikamız düzenlenirken kuzey komşularımızla diyalog kurulmasına çalışılır. Halide Edip, birden Mustafa Kemal'in emirlerinin tartışılmasını değil, yerine getirilmesini istediğini fark eder. Bilgesu Erenus, O'nun, Halide Edip'e, " Benim emrime daima itaat edeceksiniz hanımefendi!" dediğini kaydetmektedir (ibid.: 106). Böyle bir gerçeğe yüz yüze gelince, Halide Edip, anılarını yazmayı düşünür. Neredeyse Mustafa Kemal'i tanıyamayacaktır. İlk defa kendi gücü ve otoritesi üzerinde birisiyle karşılaşmıştır.

Öbür yanda Anadolu vardır. Baştanbaşa yanmakta ve yıkılmaktadır. Anılarını yazmayı bir süre erteleyecek ve Eskişehir'de Hilâl-i Ahmer'de çalışmaya başlayacaktır. Cephe gerisinde biraz daha düşünmek için bol bol vakti olacaktır. Hastabakıcı önlüğü ile kepinin ona çok yakıştığı görülür (ibid.). İnönü Savaşı'nda yaralanan askerleri görür ve onların tedavilerine yardımcı olur. Ordu saflarında vatan için fiilen çalışması, orduda memnuniyet yaratır ve ona izin verirler. Mustafa Kemal'in ordusunda bir nefer olarak hizmet veren Halide Edip'in ünlü bir romancı ve saygın bir insan olduğu unutulmaz. Kendisine hizmetine bakacak bir emir eri ile rahatça çalışabilmesi için tek odalı bir ev verirler. Eskişehir'de hastahanedeki çalışmalarından dolayı onu onbaşıluğa terfi ettirirler. Duatepe'deki hücum komutuyla düşmanı kovalamağa başlayan Türk askerinin eline düşen esirlerle konuşan Halide Edip onlara iyi davranır. Bir süre sonra yine terfi ederek, Tetkik-i Mezalim Kurulu Başkanı seçilir. Yunanlıların Türklere yaptıkları zulümleri araştırmakla görevlendirilir. Gördüğü manzaralardan edindiği kanaat şöyle özetlenebilir: Halide Edip, milletlerin suçlu olduğuna inanmaz. Onun gözünde suçlu millet yoktur. Milletlerin arasına kin ve nifak tohumlarını ekenler vardır. Onları birbirine düşürmek isteyenlere fırsat verilmemelidir.

Mustafa Kemal'le birlikte İzmir'e giden heyette o da vardır. Halide Edip bir fırsatını bulup Mustafa Kemal'e "Artık bir süre dinleniniz. Çokça hak ettiniz bunu" (ibid.: 115) der. Mustafa Kemal'in şakayla da olsa verdiği cevap aklından hiç çıkmaz. İleriki yıllarda Türk siyasetindeki kimi gelişmelere tanık oldukça bunları hatırlayacaktır. Bu arada Latife Hanım'dan bahsedilir. 24 yaşındaki bu İzmirli genç kız, yurt dışında öğrenim görmüştür. Boynunda altın bir zincirle Mustafa Kemal'in resmini taşımaktadır. Paris'ten yeni dönen Latife'yi Halide Edip'e tanıştırır. Mustafa Kemal, onun Latife hakkındaki fikrini öğrenmek ister. O sırada Halide Edip, Mustafa Kemal'i eylemci ve güçlü bir insan olarak görmekte, ona büyük bir hayranlık duymaktadır. Mustafa Kemal, ülkemizin onurunu kurtarmıştır. Halide Edip de onuruna ve bağımsızlığına son derece düşkündür. Mustafa Kemal'in her yaptığını onaylamak zorunda kalması hoşuna gitmez. Latife Hanım'la tanıştığı akşam, oradan erken ayrılır. Havanın soğuk olduğunu gören Mustafa Kemal, ona, pelerini verir. Halide Edip, Türk Ordularının komutanının bu davranışından büyük bir mutluluk duyar. Bu pelerini çocuklarına miras olarak bırakacağını söyler (ibid.: 118).

Eserin sonuna doğru, Doktor Adnan (Adıvar) tekrar ortaya çıkar. Halide'ye yurt dışına gideceklerini belirtir. Onların yurt dışına gidişleri sıradan

bir olay değildir. Halide Edip, Mustafa Kemal (Atatürk) vefat ettikten sonra yurda dönecek, daha sonraki yıllarda Demokrat Parti'den milletvekili olacak fakat milletvekili olarak bir varlık gösteremeyecektir. Katıldığı bir Cumhuriyet balosunda insanlarımızın kendisini nasıl değerlendirdiğini gösteren Bilgesu Erenus, onun için "kendini beğenmiş", "hırslı ve inatçı bir kadın" denildiğini kaydeder. "Mandacı" sıfatının ise 1964 yılındaki ölümünden sonra bile hatırlandığına dikkati çeker. Ona göre ünlü yazarın ölümünden sonra da birçok sorunun cevabı aranmış ve maalesef bulunamamıştır. Vaktiyle Sultanahmet mitingindeki gibi kararlı bir şekilde düşüncelerini dile getiren Halide Edip'e göre eğitim ve öğretim kişiyi, insana karşı insanca bir duygu ve düşünceye yöneltmezse boşuna emek verilmiş olur. Toplumlar insanlık ve adalet esaslarına bağlı kalmalıdır. Hangi şartlar içinde olunursa olunsun hiçbir kuvvete boyun eğmemek gerektiğini söyleyerek izleyicilere yönelir. Onlara hürriyet ile aşk arasında bir bağlantı kurarak hitap eder. Onun gözünde hürriyet aşk gibidir. Her gün yeni baştan kazanılması gerektir. Hürriyet kavgası hep sürer, hiç bitmez. Hürriyet alanı asla sükûn bulmaz. Yavaş yavaş giysilerinden soyunur, önce pelerini çıkarır, daha sonra kolundaki onbaşı şeridini söker ve giderek çaresiz bir insan görünümüne bürünerek kendisinin böyle yargılanmasını ister.

Sonuç olarak Halide Edip bir insan olarak yaşamış, erdemi, hatası, yanılışı, çelişkisi, tutarsızlıkları ile oyuna konu olmuştur. Bilgesu Erenus onun çocukluğundan başlayarak yurtdışına gidişine dek olan hayatını bütün kırıklık ve mutluluklarıyla yansıtmış, 1923'ten sonrasının üzerinde ise hemen hemen hiç durmamıştır. Kendisini eserin son sahnesinde bir Cumhuriyet balosunda göstermiş, onun milletvekilliğine ve romancılığına bir cümle ile değinmiş, buna karşılık Sultanahmet mitingindeki kararlı kişiliğini bir kez daha sergilemiş ve o zamanki duygu ve düşüncelerini oyununa mesaj olarak taşımıştır. Onun hayatının en çok bilinen bölümünü işlemiş ve korkularını temsil eden Cüce'yi var ederek oyununun içeriğini zenginleştirmiş, Halide Edip'in çeşitli yönleriyle ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesini sağlamıştır.

Görülüyor ki tiyatro eserlerinde Halide Edip, en çok bilinen taraflarıyla yansıtılmıştır. Bu oyunlardan Bilgesu Erenus'unkinde en geniş bir şekilde işlenmiş, diğer yazarların oyunlarında ise bu ölçüde yer almamıştır. Ayrıca oyunlarda kimi ortak noktaların bulunduğu anlaşılmıştır. Selim İleri ile Bilgesu Erenus Halide Edip'i daha detaylı ve derin olarak seyircinin karşısına çıkarmışlardır. Güngör Dilmen ile Orhan Asena ise onu Millî Mücadele içindeki işlevi içinde değerlendirmişlerdir. Recep Bilginer oyununda **Handan** yazarını Fikriye ile Latife'yi yakından tanıyan ve onlara yardımcı olmak isteyen bir kişilikte göstermiştir. ©

KAYNAKLAR

- Aşena, Orhan. (1980). 16 Mart 1920, Ankara.*
Dilmen, Güngör. (1992). Hâkimiyet-i Milliye Aşevi, İstanbul
İleri, Selim. (1995). Cahide, Ölüm ve Elmas, İstanbul.
Bilginer, Recep. (1997). Savaştan Barışa, Aşktan Kavğaya. Ankara.
Aşena, Orhan. (1997). Candan Can Koparmak. Ankara.
Erenus, Bilgesu. (2000). Halide. İstanbul.